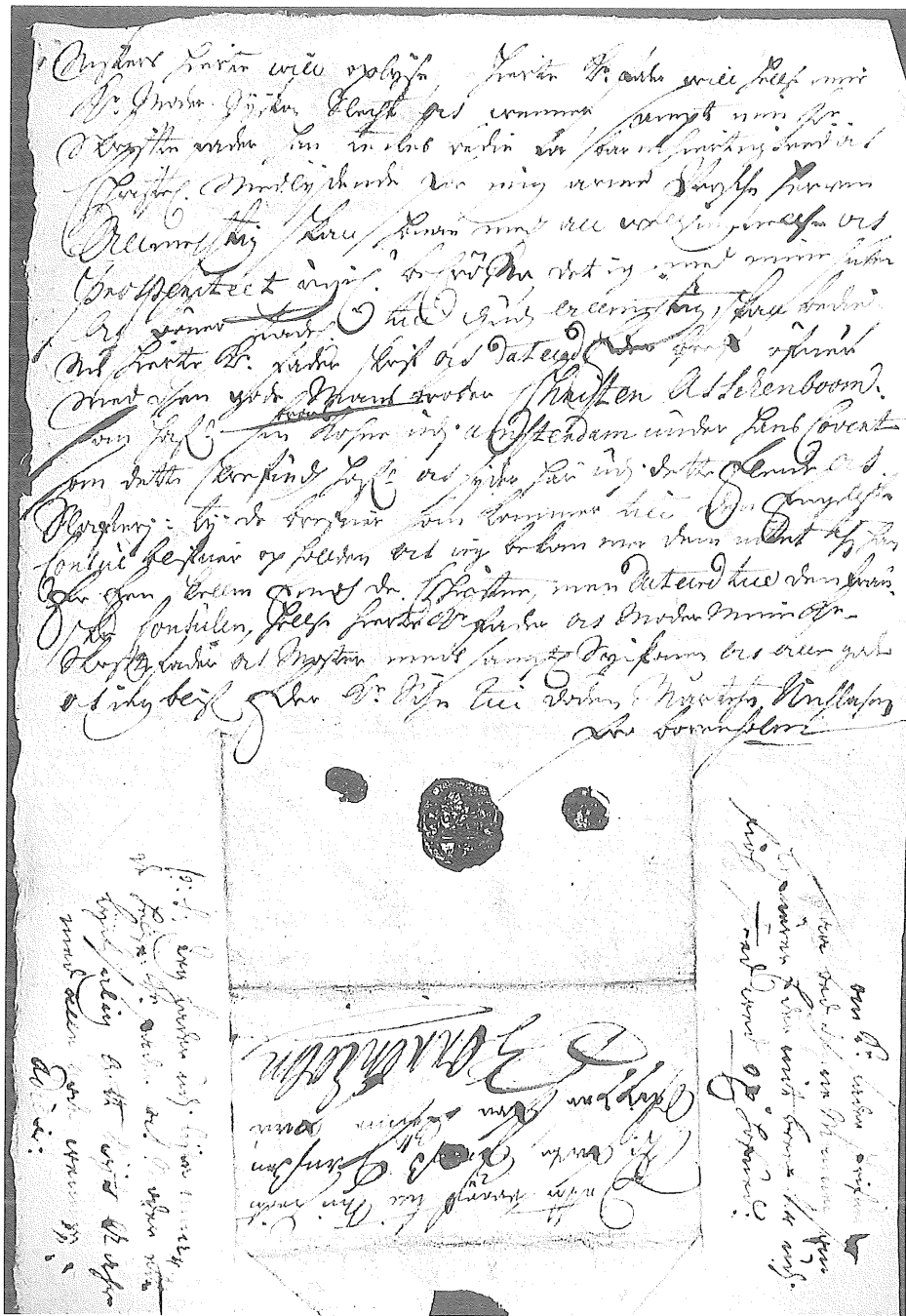

I året 1710 modtog familien til den danske sømand Morten Nicolaisen et brev fra Algier, hvor han havde siddet i fangenskab siden 1708. (Originalbrevet i Rigsarkivet)

In the year 1710 a letter from a Danish sailor arrived at the home of his family on the island of Bornholm. The sailor, Morten Nicolaisen, was a prisoner in Algiers. He had been taken prisoner together with his Norwegian ship in 1708. (The original letter in the Danish National Archives)

Anders Monrad Møller: Oprettelsen af Slavekommissionen

I denne artikel berettes om en bornholmsk sømand, der var taget til fange af sørøvere fra Algier, om bestræbelserne på at løskøbe ham, og om hvordan disse og andre lignende begivenheder lå bag oprettelsen af Slavekommissionen, som i årene fra 1715 til 1757 kom til at varetage arbejdet med at skaffe søfolk fri fra fangenskab i de nordafrikanske sørøverstater.

Brev fra Morten Nicolaisen

Udskriften lyder: »Dette Breef til min herte Hr. Fader, Jens Hansen, Skipper fra Rønne paa Borrenholm«; og brevet er dateret Algier, den 10. januar 1710. Skriften er desværre sine steder så godt som ulæselig og tydningen derfor vanskelig, hvad der også hænger sammen med det noget særegne sprog og den tvangfri stavemåde. Det fremgår imidlertid klart, at afsenderen, Morten Nicolaisen, levede i ussel og elendig tilstand som slave i Algier. Han måtte daglig tåle hug og slag, han blev »sluttet« i jernbøjler og bræt, men han trøstede sig til gengæld med at opsende mange sukke og hyppige bønner til Gud den Almægtige. Morten Nicolaisen håbede på hjælp og bistand for sin arme person ved barmhjerlighed og kristelig medlidenhed, og det fremgår, at det ikke var første gang, han på denne måde havde forsøgt at få forbindelse med hjemmet. Mange breve var afsendt,

men til dato havde han ikke bekommet noget igen. Udover at sende hilsener til far, mor, søskende, slægt og venner forklarede han tillige, at et brev til ham skulle adresseres til den franske konsul, ikke til den engelske, for han var en skælm, der ikke sørgede for, at de kom i de rette hænder.¹

Hvordan dette lidt kaotisk udformede brev egentlig blev besørget fra Algier til Rønne, kan ikke helt gennemskues. Efter datidens skik har papiret, som var beskrevet på begge sider, været foldet gentagne gange, og resultatet – en ganske lille tynd, firkantet pakke på 10 gange 5½ centimeter – har let kunnet stikkes af vejen. Der er ingen påtegninger af nogen art, så det har næppe været i hænderne på noget regulært postvæsen. Alt tyder på, at brevet er gået fra mand til mand og i første omgang er endt i København. Morten Nicolaisen har nemlig en dunkel henvisning til en person i »Oksehovedet« i Fiolstræde, som skulle levere det til faderen. Og et rimeligt gæt er, at dette var et sted, hvor skipper Jens Hansen af Rønne havde sin gang, når han anløb hovedstaden, hvad der i datiden var såre almindeligt, når det gjaldt skippere fra Bornholm.

At Jens Hansen og Morten Nicolaisen skulle være far og søn, synes at blive modsagt af navnene, og forholdet var da også,

at slaven i Algier skrev til sin stedfar, hvad klart fremgår af det videre forløb. Et senere brev med dateringen den 19. april samme år nåede faktisk frem før det ovennævnte, og det fik Jens Hansen til at tage et initiativ – man gætter uvilkårligt på, at der sad en meget bekymret mor i Rønne, som skubbede på efter bedste evne.

Rønneskipperen indgav midt på sommeren 1710 til myndighederne i Danske Kancelli en supplik, en bønsskrivelse, hvori han bad om hjælp og støtte for sin stedsøn, hvis brev var vedlagt som dokumentation. Konkret forestillede Jens Hansen sig, at det skulle gribes an på den i datiden velkendte måde, at der stilledes bækkener for kirkedørene i Hans Majestæts riger og lande – altså i form af en landsdækkende indsamling, en såkaldt almindelig kirkekollekt. Han mente at vide, at en løskøbelse, en rançon, ville koste 500 rigsdaler og oplyste, at Morten Nicolaisen var sejlet ud på et skib hjemmehørende i Drammen med et navn, som han havde fået til det noget besynderlige VALTOONEN. Hvornår det var udgået, og hvor det var sejlet hen, vidste han ikke, men rederne skulle hedde Otto Casper og Søren Hansen, og skipperen Verden von Staden. – Noget tyder på, at også stedfaderen havde problemer med at tyde brevene fra Algier, og i Danske Kancelli noterede man om det vedlagte, at »brevets stil er det svenske sprog ligt«, hvad der jo kunne skyldes det ganske naturlige, at det har haft et meget østdansk præg.²

En sådan henvendelse havde et temmelig forudsigeligt resultat, nemlig en kongelig ordre til en nærmere undersøgelse, der naturligvis måtte betyde en forespørgsel

hos statholderskabet i Norge, som forventedes at henvende sig til de lokale myndigheder i Drammen, der så skulle svare tilbage ad den samme kanal. Det tog tid. Det tog åbenbart lidt vel lang tid, men en undskyldning kunne ligge i de herskende tilstande. Danmark-Norge havde jo siden efteråret 1709 været i krig – Den store Nordiske – mod Sverige, og under sådanne omstændigheder kan en rutinesag godt være blevet noget lavt prioriteret.

Men Jens Hansen af Rønne havde ikke megen tålmodighed. Han pressede på med næste supplik allerede den 24. september 1710.³ Han må have spurgt sig godt for i Kancelliet, for han var fuldt på det rene med den forespørgsel, der var blevet sendt til Norge. Og også på anden vis var han velorienteret, for efter at have gentaget sit ønske om en kollekt, føjede han til, at der jo kunne hentes yderligere hjælp fra den slavekasse, som fandtes i Skippernes Laugshus i København. Man er lige ved at tro, at behjertede personer under hånden forsynede Jens Hansen med informationer for at fremme sagens gang.

Der kom stadig ikke svar fra Norge, men Jens Hansen fortsatte stædigt og ufortrødent. Hans tredje henvendelse er dateret den 21. november og var denne gang nok lidt præget af årstiden, for nu meddelte han, at han ikke kunne vente ret meget længere på svar – skipperen må have opholdt sig nogen tid i København, men skulle naturligvis før eller siden hjem til Rønne. En fjerde supplik er dateret den 29. november 1710, og så er han nok sejlet østpå, foreløbig med uforrettet sag.

Supplikkerne var imidlertid ikke virk-

ningsløse, selv om det varede noget, inden utålmodigheden bredte sig til Danske Kancelli. Men i marts 1711 fandt man langt om længe, at det var på tide at sende en rykker til Norge, og i april fik man endelig et fyldestgørende svar om skibet fra Drammen. Men før sagen nåede frem til en kongelig beslutning, havde skipper Jens Hansen afleveret sin supplik nr. 5, dateret den 12. april 1711 – og det var ved den lejlighed, at det allerede citerede, endnu bevarede brev fra Morten Nicolaisen var vedlagt.

Fra Norge kunne det oplyses, at skibet FORTUNA af Drammen helt tilbage i 1708 var stukket til søs med kurs mod Cadiz. Skipper Verner von Stade havde været forsikret mod sørøvere for sin persons vedkommende, men det menige mandskab var sejlet afsted på egen risiko. Og lykkens gudinde havde altså ikke været med dem, for skibet var af »Tyrken« blev opbragt og ført til Algier, og så vidste man ikke ret meget mere, end at der på mandskabsrullen havde figureret en Morten Nielsen af København. Men det var sådan set også tilstrækkeligt til, at Jens Hansen fra Rønne kunne se et foreløbigt resultat af sine gentagne anstrengelser.

I forbifarten kan man konstatere, at en skipper i datiden har kunnet sejle gennem særdeles usikre farvande i tryk forvisning om, at han forsikringsmæssigt var dækket ind og ville blive løskøbt, hvis uheldet og »tyrkerne« skulle være ude. Mandskabets skæbne var så en ganske anden sag.⁴

Den 29. april 1711 var Jens Hansens supplik til behandling i Conseillet – statsrådet – hvor Frederik IV resolverede, at der kunne afholdes kollekt til fordel for Morten

Nicolaisen i begge kongeriger, og at Rønneskipperen skulle forskafe en vederhæftig mand, som kunne tage imod pengene og stå inde for deres rette brug. Det havde Jens Hansen det lidt svært ved, men det kom dog efterhånden i orden, selv om det tog sin tid.

Når der skulle samles ind i samtlige kirker i Danmark og Norge, var dette lige netop et kirkeligt anliggende. Altså gik der den 19. december 1711 bud til samtlige biskopper med bispen over Sjællands stift Christen Worm i spidsen, at de på en ikke nærmere bestemt søndag efter højmesse skulle stille bækkener for kirkedørene over alt i købstæderne og på landet til »Jens Hansen fra Boringholm hans Stif Søns Morten Nicolaisens rançon af Tyrkiet«.⁵ Meningen var, at alle bidrag skulle sendes til Sjællands biskop, der så skulle deponere dem hos den udvalgte vederhæftige mand, som var brygger Christen Sørensen i København. Om baggrunden forklaredes, at Morten Nicolaisen havde været med skibet WALTRONEN af Drammen, ført af skipper Verner von Staden, opbragt og fangen af tyrkiske sørøvere – der var altså stadig lidt sprogforbistring angående skibets rette navn. Alle og enhver kunne nu af kristen medlidenhed bidrage til Mortens rançon, og for at det skulle stå helt klart, hvad det gjaldt, måtte bisperne pålægge alle sognepræster, at de otte dage før kollekten fra prædikestolen skulle bevæge og formane deres menigheder til kristelig gavmildhed. Sogn for sogn var det meningen, at det indsamlede beløb skulle overleveres til den lokale provst, som herefter skulle videre-sende pengene til stiftets biskop, hvad

enten han sad i Odense, Ribe, Århus, Aalborg, Viborg, Christiania, Christiansand, Bergen eller Trondhjem – eller i bispegården i København, hvor Sjællands biskop Christen Worm altså modtog samtlige bidrag for at videregive dem til den ovenfor nævnte vederhæftige brygger.

I anledning af Morten Nicolaisen blev således hele det kirkelige apparat mobiliseret, og en kollekt iværksat i begge kongerigerne Danmark og Norge. Som det vil vise sig i det følgende, var en sådan indsamling i hele to lande til fordel for en enkelt slave i Algier noget af et særsyn på denne tid. Resultatet vil siden blive omtalt, men inden da er det nok nødvendigt med et lille tilbageblik.

1600-tallet

Problemet med opbringelse og slaveri var af ældre dato. Ofte skildret er den fatale hændelse i 1627, da tyrkiske skibe dukkede op ved Island. Den forsvarsløse befolkning blev overfaldet, udplyndret og mere end 30 personer dræbt. Da piraterne sejlede bort igen, bestod byttet bl.a. af henved 400 islændinge, som – for så vidt de overlevede sørejsen – i Nordafrika blev solgt som slaver. En præst, Ólafur Egilsson, slap hurtigt fri og vendte hjem dels for at fortælle om sine oplevelser, dels for at skaffe løsepenge. En del af de fangne kom efterhånden tilbage igen på forskellig måde, blandt andet blev en gruppe på 34 i 1636 frikøbt. Men der var også folk, som skiftede tro og blev assimileret. Miljøet i Nordafrika var en kende blandet, hvad der ikke mindst fremgår af det faktum, at lederen af det tyrkiske togt i 1627 nok blev kaldt admiral

Mourad Reis, men oprindeligt hed manden Jan Jansz og var fra Haarlem i Nederlandene.⁶

Videre frem i 1600-tallet hører man om europæere, fortrinsvis søfolk, der blev holdt i fangenskab i Barbareskstatene. Et skøn fra 1680 angiver, at der da skulle have været ikke færre end 36.000, uden at man dog har nogen mulighed for at vurdere, hvor mange af disse, der kom fra den danske konges riger og lande. Men der bevilgedes af og til kollekter til løskøbelse af danske og norske søfolk, og det forklarer, hvorfor der egentlig ikke i overdreven grad blev slået dramatisk på tromme for den uheldige Morten Nicolaisen. Man behøvede ikke fortælle ret meget om, hvad det ville sige, at søfolk var gjort til slaver af »tyrken«, for det havde folk hørt om før.⁷

I begyndelsen af 1700-tallet flyder kilderne rigeligere, og det skulle nok kunne lade sig gøre at sige noget om, hvor mange af monarkiets undersåtter, det da drejede sig om, vel at mærke, hvis de var fanget ombord på skibe under dansk flag. Danskere og nordmænd, der havde taget hyre på fremmede fartøjer, druknede i mængden, og deres skæbne har man næppe været særlig opmærksom på. Anderledes, når pludselig et stort norsk skib med besætning blev opsnappet.

Mere end fyrre fanger

Det havde vakt berettiget opsigt, da et defensionsskib fra Bergen var blevet opbragt af to tyrkiske kapere.⁸ Fregatskibet ST. CHRISTOPHER, ført af kaptajnøjntant Carsten Nyebuhr, havde været i Middelhavet, men mødte i juni 1706 på hjemturen

fra Livorno sin skæbne 30 mil »på denne side« Cadiz.

ST. CHRISTOPHER var udrustet med 24 kanoner, så man forsvarede sig tappert mod de to tyrkiske skibe, der imidlertid skulle have ført henholdsvis 44 og 28 stykker. Såvel kaptajnøjtnant Nyebuhr som de andre kommanderende officerer blev hurtigt skudt, og mandskabet derefter overvældet. ST. CHRISTOPHER tilhørte for største-parten kammerråd og stiftamtskriver Johan Christian Mohrsen, som kunne meddele, at mere end 40 matroser dermed var endt i fangenskab, solgt som slaver til »barbarisk trældom«. ⁹ Ikke alene var de matroser, men de var tillige »Hans kongelige Majestæts enrollerede Baadsmænd«, en tilføjel-se, som har skullet understrege, at det var en alvorlig sag, at disse søfolk, som i givet fald skulle gøre tjeneste på orlogsskibene, på denne måde blev bortført og undraget udskrivning.

Magistraten i Bergen tog sent på året 1706 initiativet til en henvendelse til regeringen i København, og supplikken var vedlagt rederen, J. C. Mohrsens meddelelse om denne ulykkelige tidende. Man ville i Bergen gerne have foretaget noget i denne sag, fordi det kunne gøre søfolkene meget mistrøstige, hvis fangerne ikke blev befriede. Altså at forstå således, at det simpelthen kunne blive svært at få folk til at påmønstre til at sejle på Sydfrankrig, Spanien og Portugal, hvor bl.a. det livsvigtige salt jo skulle hentes – for ikke at tale om igen at driste sig helt ind i Middelhavet.

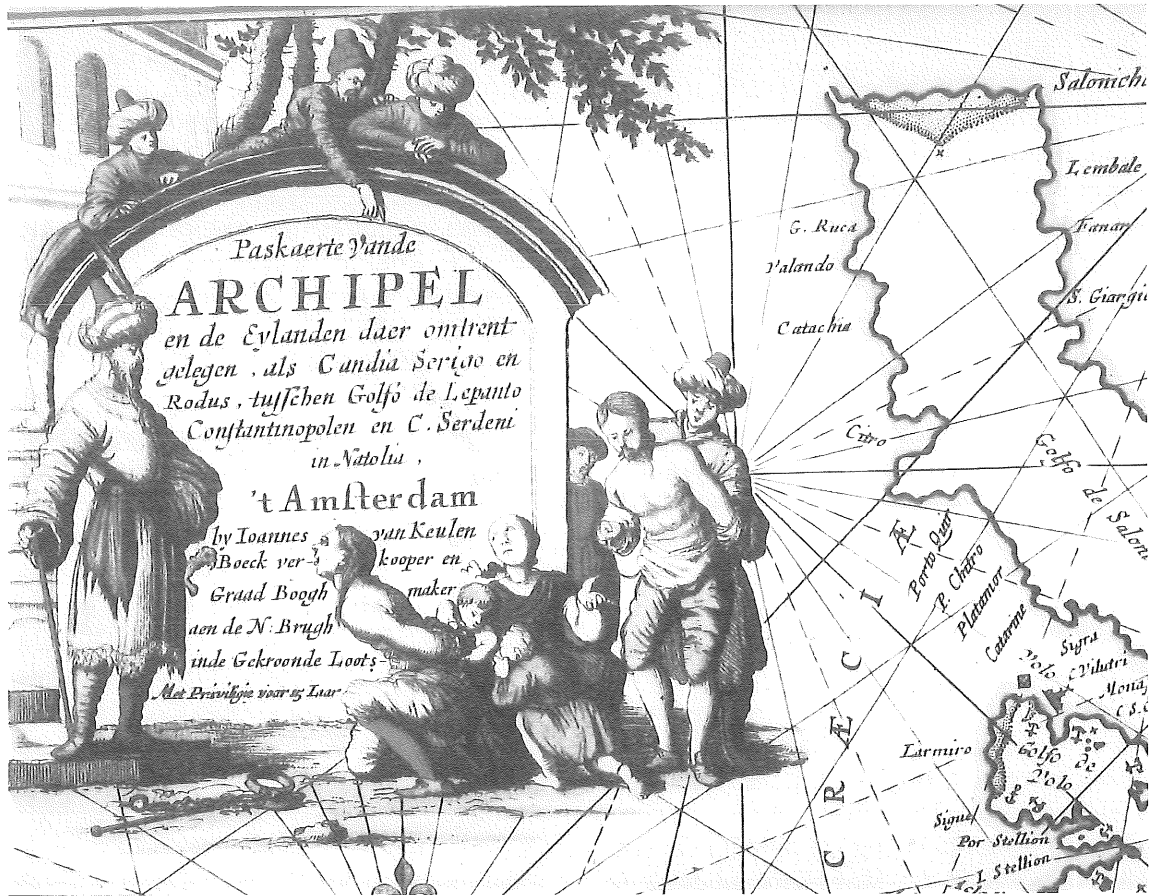
Derfor foreslog man i Bergen for det første en almindelig kollekt i begge riger. Men det ville nok ikke række til udfrielse af

så mange, som der her var tale om, så derfor havde man yderligere det forslag, at der i Bergen kunne indføres, hvad der allerede var forordnet i København, nemlig at skaffe penge ved at pålægge søfolkene en permanent afgift af deres hyre.

I det københavnske skipperlav nævnes bidrag til løskøbelse af slaver så langt tilbage som i 1636, og i 1685 var opkrævningen blevet lagt i faste rammer med en afgift af hyren, som udgjorde to skilling pr. daler for skipperne og styrmænd, mens almindelige søfolk, altså bådsmand foran masten, kunne nøjes med det halve. Dette havde man i Bergen øjensynligt bidt mærke i. ¹⁰

Nu ønskede man dels at få indført denne afgift og i den forbindelse tillige at oprette et rigtigt skipperlaug, der kunne forestå opkrævningen, og disse ideer fandt absolut tilslutning i København, da det kom for i statsrådet, hvor kongen gav sin tilslutning den 5. marts 1707. ¹¹ Men inden disse foranstaltninger kunne føres ud i livet, var man endnu engang blevet bekymret i Bergen. Om det nu kunne række? Så derfor var et afsluttende ønske, at der overalt i begge riger måtte »indrettes kollektbøger«. Dette sidste var, hvad man i vore dage ville kalde en regulær husstandsindsamling, hvor alle og enhver i de bøger, som præsenteredes ved døren gade op og gade ned, af kristelig gavmildhed kunne tegne sig for et passende beløb under skyldig hensyntagen til, hvad naboen havde tænkt sig at yde.

Også dette sidste blev bevilget, nok nærmest med henblik på købstæderne i Danmark og Norge. Og fra sommeren 1707 blev der båret kollektbøger rundt - vidnesbyrd herom foreligger både fra København

I 1681 udgav hollænderen Johannes van Keulen (1654-1704) sit *Die GROOTE nieuwe vermeerderde Zee Atlas ofte Watervereld* i 3 bind. I årene efter blev dette sø-atlas genudgivet i utallige udgaver, og kortene blev revideret og forbedret helt frem i 1700-tallets første halvdel.

Kortene i disse atlas kunne være håndkolorerede, de fleste var dog holdt i sort/hvid streg, men kartoucherne nede i højre hjørne var gerne farvelagt, som det ses i kortet her fra Det græske øhav. Motivet er hentet i den slavetilværelse, der kunne overgå europæiske søfolk, der faldt i arabisk eller tyrkisk fangeskab. Som her, hvor europæiske fanger nu slaver sammen med grædende kvinder og børn føres frem for Korsarhøvdingen.

In 1681 the Dutchman Johannes Van Keulen (1654 - 1704) published his work *Die Groote nieuwe vermeerderde Zee Atlas ofte Watervereld* in three volumes. In the following years this sea atlas was reproduced in countless editions, and the charts were revised and improved up until the first half of the 18th century.

Some of the charts in this atlas were coloured by hand, although most of them were drawn in black and white, but the cartouches in the lower right-hand corner were most often coloured, as can be seen in this chart of the Greek Archipelago. The motif is inspired by the ordeal of slavery which European seamen could be subjected to if they were taken captive by Arabs or Turks. Here a European prisoner, now a slave, is presented to a Corsair chief together with weeping women and children.

og fra eksempelvis Svendborg.¹² Alt i alt en ganske kraftig indsats for at skaffe penge til løskøbelse af de mere end 40 tilfangetagne bergensiske søfolk. Hvad der blev indsamlet, skulle overgives til magistraten i Bergen, der så forventedes at foretage det videre fornødne. Retningslinier herfor forelå også. Først skulle man løskøbe »Skibets Officerer efter deres Værdighed, men ang. de Gemene skal kastes lod«. ¹³

Flere opbringelser, flere kollekter

I sommeren 1707 begyndte man således at gå fra hus til hus for at samle ind til rançonering af mandskabet på det ST. CHRISTOPHER af Bergen. Året efter sejlede Fortuna af Drammen med blandt andet Morten Nicolaisen ombord mod Cadiz, hvor det den 4. august blev opbragt og ført til Algier.¹⁴ Blot varede det altså et par år, før denne hændelse resulterede i reaktioner i Danmark og Norge. Hvad det gav anledning til af overvejelser i Drammen, vides ikke, men hvad Jens Hansen i Rønne hurtigt fik sat i værk, skulle være fremgået af det foregående. Resultatet var da langt om længe den ovennævnte kollekt, som må være løbet af stabelen i begyndelsen af året 1712.

Allerede samme år fik man imidlertid nye problemer på halsen i form af hele to nye opbringelser. Det drejede sig om JOMFRU ANNA af Bergen og EBENETZER af Arendal. De to var på vej hjem fra henholdsvis Portugal og Spanien, da de – som det senere fremgik – blev taget ved én og samme lejlighed den 13. august 1712. Følgelig indgik der en række supplikker om hjælp i denne sørgelige anledning. Anders Bøeg i

Arendal bad om kollekt over alt i Norge både for sine to sønner og for svigersønnen, Ellef Larsen, der havde været skipper på EBENETZER. Karen, salig Christen Thomesens enke sammesteds, som havde haft part i skibet, henvendte sig ligeledes med oplysninger om det tilfangetagne mandskab, og Malene, som var gift med Anders Frederiksen Marstrand, skipperen på JOMFRU ANNA, ønskede at få bevilget en kollektbog i Bergen.¹⁵

Resultatet af overvejelserne i regeringen blev endnu en stor kollekt i både Danmark og Norge, og salomonisk blev det afgjort, at det indkomne beløb skulle deles proportionalt efter mandskabets størrelse på henholdsvis JOMFRU ANNA og EBENETZER. Man valgte samme fremgangsmåde som i Morten Nicolaisens tilfælde, så bisperne fik atter besked på at organisere kollekt i begge riger såvel i by som på land. I skrivelsen til Christen Worm refereredes kort om de to skippere, Anders Frederiksen Marstrand og Ellef Larsen, der med deres mandskab af tyrkiske sørøvere var opbragt til Algier og »der til slaver og trælle hensolgte«. Overalt skulle der nu stilles bækkener for kirkedørene på en nærmere fastsat søndag, præsterne skulle igen ugedagen før formane til kristelig gavmildhed, og alle penge til sidst samles hos Sjællands Biskop, som skulle beholde dem, »indtil vedkommende ved fuldmagt lader dem affordre«. Denne sidste bemærkning forekommer en smule uigennemskuelig, men må vel betyde, at der ikke var fuldstændig klarhed over den videre procedure, men ellers kan man se, at kollekten for Morten Nicolaisen helt bogstaveligt fungerede som model for den

næste af sin art. Og man gjorde endda senere biskoppen opmærksom på, at et eventuelt overskydende beløb fra Morten Nicolaisens kollekt passende kunne komme de fangne nordmænd tilgode.¹⁶

Man kan så spørge, hvordan det indtil nu var gået med at løskøbe fanger i Algier? Resultaterne var øjensynligt ikke særligt opmuntrende, idet det i 1714 blev klart, at der af de 40 mand, som helt tilbage i 1706 var blevet taget ombord på defensionskibet ST. CHRISTOPHER, endnu sad 29 tilbage i fangenskab. Der havde ikke været penge nok til at rançonere dem alle, og derfor blev der forordnet en ny kollekt, igen efter det velkendte mønster med Sjællands Biskop som den centrale person. I dette tilfælde hed det dog, at det var magistraten i Bergen eller deres befuldmægtigede, som han siden skulle overlade det indkomne beløb.¹⁷

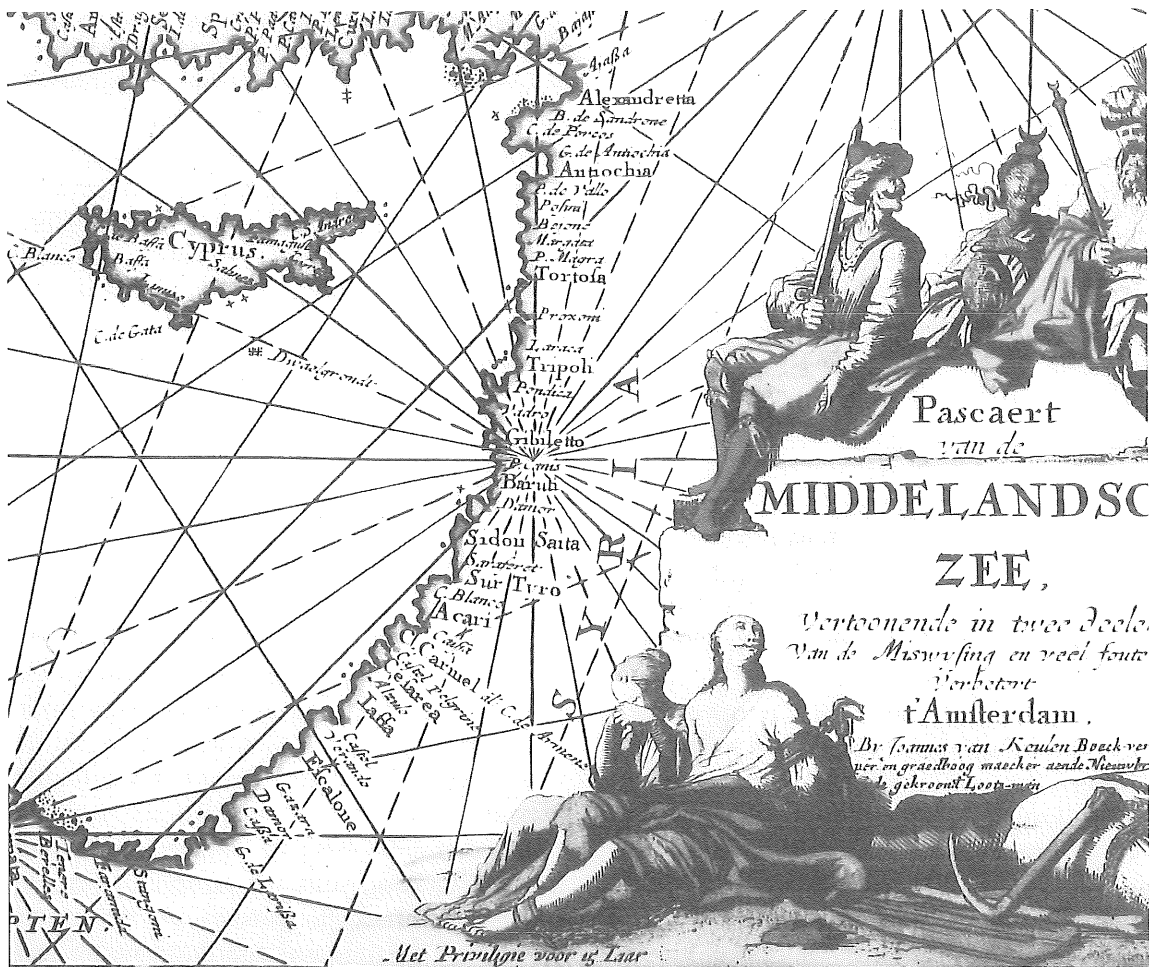
Men der var folk, der returnerede fra Algier helt uafhængigt af disse landsindsamlinger. Det var helt tydeligt, at en fange i Algier havde visse muligheder for selv at få arrangeret en løskøbelse. Hvordan Ellef Larsen, skipperen på EBENETZER, konkret bar sig ad, vides ikke. Men han fik i alt fald sin reder, Karen, salig Christen Thomesens, til at låne sig pengene, hvad der skulle komme ham dyrt at stå. Prisen havde været 3.200 rdl., og de penge havde han ingen jordisk mulighed for at betale tilbage, da han – antagelig i 1714 – var kommet hjem til Arendal. Efter at have solgt »hus og gård og alt, hvad han ejede«, havde han fået afdraget de første 1000 rdl, og siden lykkedes det ham at få udbetalt 636 rdl af kollektpengene, men dermed var han kun

godt og vel halvvejs. Sagen var, at han havde løskøbt sig selv for dyrt.

Og på samme vis gik det skipper Anders Frederiksen Marstrand i Bergen, der havde benyttet en lignende fremgangsmåde og lånt 2.350 rdl, som han ikke heller kunne afbetale selv efter at have realiseret alt. Og han havde endda ikke fået andel af kollekten. Man havde medfølgende ord til overs for dem begge, men heller ikke ret meget mere, selv om Ellef Larsen havde gjort sig fortjent ved at undersøge, hvor mange danskere og nordmænd, der rent faktisk var slaver i Algier. Han kunne præsentere en liste med mere end 80 navne, et ganske betragteligt antal, som understregede de noget magre resultater af de hidtidige bestræbelser.

Frederik IV.s indgriben i 1715

Det kan siges med sikkerhed, at kongen havde været personligt med i beslutningsprocessen, da denne række af kollekter blev bevilget. Det var han normalt, for Frederik IV interesserede sig – måske af og til endda lidt for meget – for enkeltsager og havde ry for at følge dem op. Han har ikke kunnet undgå at lægge mærke til, at der stadig resterede så mange bergensere i fangenskab helt tilbage fra 1706. Han kan meget vel have noteret sig, at der nok var et problem med at koordinere rançonneringen af søfolk fra både Bergen og Arendal, når de skulle deles om provenuet fra en kollekt. Og hvor blev i øvrigt Morten Nicolaisen af? I alt fald udgik der fra Hans Majestæt den 12. april 1715 hele tre reskripter, tre kongelige ordrer, som for fremtiden skulle bringe løskøbelsen på en mere regulær fod.¹⁹

Kartouche til kort over det østlige Middelhav fra van Keulens Sø-atlas. Korsarhøvding med scepter omgivet af soldater. Forneden ses den lænkedede tilfangetagne europæer med sin grædende kone. Man kan så gætte på, om de grædende kvinder på dette og foregående billede står som symboler på den grædende familie derhjemme, der har mistet forsørgeren, eller om kvinderne også er fanger, og det derfor er en slet skjult hentydning til den grumme skæbne, kristne europæiske kvinder kunne forvente at få som medlem af »tyrkens harem«.

Cartouche for a chart of the Eastern Mediterranean from Van Keulens sea atlas. The Corsair chief is holding a sceptre and is surrounded by soldiers. Below the captive European can be seen in chains with his weeping wife. One can only guess as to whether the weeping women in this and the previous picture are merely symbols of the grieving family back home who have lost their breadwinner, or whether these women have also been taken prisoner, and thus the scene is a slightly veiled allusion to the terrible fate Christian European women could expect as a member of the »Turk's harem«.

Først og fremmest blev der til dette gode formål indført permanente kollekter i både Danmark og Norge hele to gange om året. I Danmark skulle det foregå på bededagen fjerde fredag efter påske og på allehelgensdag den 1. november. I Norge var de tilsvarende indsamlingsdage fastsat til Mariæ bebudelsesdag den 2. februar samt første juledag. Det kom man dog til at ændre i Akershus stift, for herfra kunne biskoppen meddele, at en kollekt den 2. februar var en meget dårlig idé, for da var alle mennesker på vej til det marked i Christiania, som blev afholdt den 5. februar. Det ville være langt bedre at vælge påsken og St. Michaelis, eftersom almuen da havde for vane at gå til alters. Bispem fik lov til at indrette sig efter de lokale forhold, og det blev til Skærtorsdag og Mikkelsdag – den 29. september.

Et logisk skridt var tillige at oprette en permanent administration af de indkomne midler i form af en kommission. Kan hændes, at kongen følte, der var lidt langt til Bergen og Arendal, for han besluttede sig i alt fald for at placere den i sin hovedstad. Han udnævnte Sjællands biskop, Christen Worm, som ledende medlem, og denne fik til hjælp to andre kommitterede, nemlig de københavnske storkøbmænd, Abraham Kløcker og Hans Jørgen Soelberg, der naturligvis med deres internationale kontakter og hele baggrund skulle sikre en smidig og sagkyndig forretningsgang.

Den således oprettede Slavekommission fik til opgave at modtage de ovennævnte kollektpenge samt tillige at anvende, hvad der måtte være tilbage fra de tidligere kollekter til fordel for henholdsvis Morten

Nicolaisen og Ellef Larsen og Anders Frederiksen Marstrand tillige med deres respektive mandskaber. Endvidere genindførte kongen en afgift, der i sin tid havde skullet tjene et ganske andet formål, men som var blevet afskaffet i 1710.²⁰ Den blev atter pålagt alle danske og norske skibe, der sejlede på Holland, England, Frankrig, Spanien og Portugal og skulle erlægges med tre skilling pr. kommercelæst. Det var toderne, som skulle opkræve pengene og derefter sende dem til »de for rançonneringen committerede«, altså Slavekommissionen. Således kom den søfart, der var mest udsat for opbringelse, til at bidrage direkte.

Der blev lagt megen vægt på, at Slavekommissionen løbende holdt styr på, hvem der blev rançonneret, bl.a. skulle de løskøbte sendes til Københavns Magistrat for at få en rådstueattest som en slags dokumentation for deres identitet, og de skulle møde op i Politi- og Kommercekollegiet for at aflægge beretning. Kuriøst nok fik kommissionen også til opgave at forhøre nogle »tyrker«, som var anholdt i København, og som skulle spørges, om de i deres hjemland kunne tænkes at have nogle venner, som ville assistere dem til deres løskøbelse. Man var altså fuldt ud indstillet på at finansiere en del af de danske søfolks rançonnering med det provenu, der kunne hentes hjem på de fanger, man på en eller anden mystisk måde havde fået fat på.

Endvidere kom kongen senere også i tanke om den slavekasse, som skipperlauget i København havde. Dens midler skulle ligeledes tilgå Slavekommissionen. Og denne hyreafgift blev i 1716 udstrakt til at gælde

samtlige fartøjer i Danmark og Norge, hvis mandskab alle ved udsejlingen skulle erlægge disse slavepenge – uden for København altså endnu en opgave for tolderne. Sluttelig forventede Frederik IV hver den 1. januar at modtage en årsberetning med nøje oplysninger om, hvad der var kommet ind af penge, og hvad de var blevet brugt til.²¹

Slavekommissionen i Bispegården

Den 24. april 1715 mødte Hans Jørgen Soelberg og Abraham Kløcker op på Bispetorvet i København til møde med hans højærværdighed Christen Worn – det var kommissionens første af en lang række helt frem til ophævelsen ved udgangen af 1757. Blandt de indledende gøremål var at få anskaffet en regulær »slavekasse« med tre låse og dertil hørende tre nøgler formedelst 22 rdl. Deri blev med det samme lagt de penge, som biskoppen havde i behold fra de tidligere kollekter.²²

Det videre forløb kan man følge i detaljer. Ganske vist står det på tryk at læse, at Slavekommissionens papirer gik op i luer i katastrofeåret 1728, da også Bispegården blev lagt øde.²³ Men det er heldigvis kun til dels rigtigt. Det hed nemlig i beretningen for dette år, at alle breve og dokumenter, der havde været anbragt under lås og lukke i et skab i bispens residens, ulykkeligvis var brændt – man har ikke kunnet komme til dem. Men kasse-, regnskabs- og kopibøger var til gengæld blevet reddet.²⁴ Og de bevarede bind, herunder tillige forhandlingsprotokollen, bærer da heller ikke præg af at være sværtet af andet end blæk. De er faktisk særdeles nydeligt bevaret.

Naturligvis var Slavekommissionens sammensætning ikke uændret gennem alle årene. Christen Worn døde i 1737 og efterfulgtes året efter både på bispestolen og i Slavekommissionen af Peder Hersleb, der siden – svækket af alderdom – fik adjungeret sin svigersøn, Ludvig Harboe, som i 1750 for første gang underskrev årsberetningen. Abraham Kløcker blev efter sin død i 1730 efterfulgt af sønnen Herman Lengerken Kløcker, mens Hans Jørgen Soelberg i 1743 trak sig tilbage til fordel for svigersønnen Abraham Falch. Tilsammen tre bisper og fire købmænd mere eller mindre i familie med hinanden kom til at arbejde for denne gode sag. For så vidt var der tale om en høj grad af kontinuitet.

Stedet er ikke til en detaljeret gennemgang af Slavekommissionens tilrettelæggelse af arbejdet, principperne for rançoneringen og de problemer, man hen ad vejen løb ind i bl.a. med at få fat i slavepengene fra Københavns Skipperlaug. Men der skulle takket være kommissionens arkiv med den lange række af årsberetninger være gode muligheder for at vurdere omfanget af opbringelserne og de tilfangetagnes skæbne. Man kan faktisk sætte navne på både skibe og mandskab. Og nok er det en hæmsko, at den helt overvejende del af de breve, som Slavekommissionen modtog, er gået tabt.²⁵ Men man kan komme temmelig langt, når arbejdet i Bispegården er refereret møde for møde, og hvert eneste udgående brev omhyggeligt er skrevet af i rækken af kopibøger.

Således kan man også på grundlag af Slavekommissionens protokoller fortælle noget om, hvad der blev af Morten Nicolai-

sen.²⁶ Den 26. august 1715 kunne han som nyligt løskøbt og hjemkommet præsentere sig for bispens og de to købmænd. Ganske vist var han ikke blevet rançonneret ved kommissionens hjælp, men på anden, ikke mere gennemskuelig vis, så han kom ikke til at tælle med i den interne statistik. Men derfor har de da sikkert alligevel været glade for at se ham. Man repeterede, at Morten var født på Bornholm og helt tilbage i 1708 var blevet opbragt med FORTUNA af Drammen – det var sket den 4. august, og således kan man sætte en nøjagtig dato på den begivenhed.

Der havde været deponeret 600 rigsdaler hos den tidligere nævnte brygger Christen Sørensen til at få rançonneret Morten Nicolaisen. Og selv om der vistnok kun blev brugt knap 400 rigsdaler, var det ligegodt et betragteligt beløb, som man kan sætte i relief ved eksempler på samtidige vurderinger af såvel flydende som fast ejendom. I 1712 blev en 10 år gammel galeoth på ni læster vurderet til 300 rigsdaler, og den var vel at mærke fuldt udstyret med løbende og stående rigning samt øvrigt inventar. Samme år vurderedes skuden JUSTITIA på

19 læster til det relativt beskedne beløb af 339 rigsdaler. Men dette fartøj var da også hele 24 år gammelt og en del af sejlene var ubrugelige. Et hus i Nyhavn i København blev i 1714 anslået til en værdi af 800 rigsdaler, men prisniveauet i hovedstaden var højt, så man kunne få meget mere for pengene i provinsen. Et ni fag langt hus i én etage i Gerritsgade i Svendborg vurderedes således i 1711 til blot 133 rigsdaler.²⁷ På den baggrund forstår man godt, at løskøbelse af søfolk kun sjældent var overkommeligt blot ved støtte fra slægt og venner.

Afsluttende blev den hjemvendte slave sendt hen på Rådhuset for at få en attest af magistraten på, at det godt nok var ham, der var kommet tilbage fra fangenskab, og Slavekommissionen tildelte ham et mindre beløb – fire rigsdaler – til at klare sig den første tid. Men det var ellers ikke noget problem at få ham beskæftiget, for der var stadig krig og derfor brug for alle kvalificerede folk. Ved årets slutning kunne man fortælle kongen, at Morten Nicolaisen nu var i arbejde som tømmermandssvend på Holmen.

Noter

- ¹ Det originale brev ligger i RA, Da.Kanc., D. 112, Henlagte sager til supplikprotokollen 1710, DD 95.
- ² Brevet af 19. april såvel som supplikken er kun bevaret i referat med tilføjede notater om sagens gang, jf. RA, Da.Kanc., D 109, Supplikker 1710, Litra DD 95. En nøjere redegørelse for familieforholdene vanskeliggøres af, at arkivalierne efter både præst og byfoged i Rønne er

gået tabt for de første årtier af 1700-tallets vedkommende. Det kan tilføjes, at Jens Hansen naturligvis havde fået kyndig assistance til at affatte sin supplik.

- ³ Som note 2 samt supplerende i RA, Da.Kanc., D 106, Kancelliprotokol 1710 under samme nummer Litra DD 95. De fire senere supplikker fra Jens Hansen er alle bevaret i original, jf. note 1.

- ⁴ Egentlig var det ifølge Danske Lov ikke tilladt. »Ingen maa understaa sig at forsikre nogens liv«, men karakteristisk nok blev der i 1726 gjort en undtagelse fra denne regel netop med hensyn til folk, der var opbragt af »Tørker og Søe-Røvere«, da det første danske søforsikringsselskab blev oprettet. Se Chr. Thorsen: *Det kongelig oktroierede Sø-Assurance Kompagni 1726-1926*, Kbh. 1926, s. 85.
- ⁵ RA, Da.Kanc., Sjæl.Tegn. 1711 nr. 708 samt 709 til øvrige biskopper i Danmark og Norge. Når Jens Hansen tilsyneladende ikke pressede mere på i løbet af 1711, kan en oplagt forklaring være, at dét år hærgede pesten København, som således var ikke noget rart sted at anløbe.
- ⁶ Þorstein Helgason: *Historical Narrative as Collective Therapy: the Case of the Turkish Raid in Iceland*, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 22, No. 4, 1997, s. 275-289. Se også *Dansk søfarts historie* bd. 2, 1997, s. 87 og Erik Gøbel: *De algierske søpasprotokoller. En kilde til langfarten 1747-1840*, Arkiv, bd. 9, nr 2-3, 1982-83, s. 65-108. Her en grundig behandling af baggrunden for traktaterne med Barbareskerne med gode litteraturhenvisninger også vedrørende tiden inden 1746. Endvidere Anders Bjarne Fossen: *Under det Tyrkiske Aag og Tyranni. Bergens sjøfart og Barbareskstatene ca. 1630-1845*, *Sjøfartshistorisk Årbok* 1979, Bergen 1980, s. 233-256. Sidstnævnte har dog en dateringsfejl vedrørende defensionsskibets opbringelse og har byttet om på skipperlaugene i Bergen og København.
- ⁷ Antallet af slaver, se *Dansk søfarts historie* bd. 2 som i foregående note. *Indsamlinger på Christian V.s tid* synes i høj grad at have været organiseret af pårørende, som fik tilladelse til at rejse land og rige rundt, jf. Gøbel op.cit. s. 76.
- ⁸ Defensionsskibe var egentlig lovet afskaffet ifølge handelstraktaten med Nederlandene i 1701, men man søgte helt tydeligt at holde på dem i al gedulghed, så længe man kunne. Se Anders Monrad Møller: *Frederik den Fjerdes Kommercekollgium*, Akademisk Forlag 1983, s. 32ff.
- ⁹ RA, Da.Kanc., D 109, Supplikker, Litra Y, 1702 nr. 2 samt D 106, Kancelliprotokol samme år og samme nr. I begge disse protokoller er supplikken refereret og sagens gang noteret, hvori- mod der ikke er bevaret noget i den tilsvarende række af henlagte sager. Oplysningen om destination og stedet for opbringelsen fremgår af bevillingen af 5. marts 1707, set i afskrift i LAO, Langeland Nørre Herreds Provstearkiv, Kongelige reskripter 1689-1809, samt i bevillingen af 20. juni 1707, som anført i note 12. Vedrørende Nybuhr, som havde tjenestefri i denne anledning, samt indberetning fra Algier om opbringelsen se RA, SK 66, Krigskancelliet, Kgl. ekspeditioner Søetaten vedk., 1705 nr. 166, 24. oktober, og SK 68, samme, 1707 nr. 1, 4. januar. (Afvigende herfra er omtalen af Carsten Nye- buhr i T.A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard: *Officerer i den dansk-norske Søetat*, Kbh. 1935, selv om kildegrundlaget er det samme!). Skibets navn er sluttet ud fra senere oplysninger, se note 24, blot under 27. februar 1717.
- ¹⁰ Arthur G. Hassø: *Københavns Skipperlav 1634-1934*, Kbh. 1934, jfr. s. 15, 1634- artiklerne, § 10, s. 50, 1685-artiklerne § 16, mens 1707-artiklerne ses i Schous Forordninger under 25. januar 1707, her med en uændret § 16, som dog endnu ikke på dette tidspunkt kan have været kendt i Norge. Besynderligt nok plejer man at fremhæve, at der også i Bergen tilbage fra 1653 betaltes en sådan hyreafgift, jf. Fossen, op. cit. s. 242, men det må være gået i glemme- bogen, hvad samme forfatter antyder s. 247.
- ¹¹ Dog fremgår det, at et skipperlav med de rettigheder et sådant ville få bl.a. som første instans i visse søretssager, nødvendigvis betød dalende indtægter for by- og rådstueskriveren i Bergen, som følgelig gerne også ville være skriver for skipperlauget, hvad han tilsyneladende også blev. Et typisk eksempel på respekt for velerhvervede rettigheder, som der lige skulle tages højde for med en vis forsinkelse til følge.
- ¹² Hassø op. cit. s. 81 og LAO, Svendborg Magistrats Kopibog 1704-16, fol. 49, hvor man troligt afskrev hele bevillingen af 20. juni 1707.

- ¹³ Fossen op.cit. s. 247.
- ¹⁴ Datoen blev kendt senere, jf. note 26.
- ¹⁵ Ra. Da.Kanc., D 109, Supplikker, Litra JJ, 1713 nr. 11 og 33, endvidere Kancelliprotokollen D 106 samme år og samme nr.
- ¹⁶ RA, Da.Kanc., Sjællandske Tegnelse, 1713 nr. 72, samt vedrørende delingen mellem de to mandskaber 1714 nr. 303 og 363.
- ¹⁷ RA, Da.Kanc., Sjællandske Tegnelse, 1714 nr. 86.
- ¹⁸ Som note 16 samt RA, Da. Kanc., D 109, Supplikker, Litra PP, 1716 nr. 72.
- ¹⁹ Tre reskripter af 12. april 1715, alle gengivet i Fogtman, endvidere vedr. Akershus stift reskript af 4. december samme år, gengivet samstedts.
- ²⁰ Afgiften havde i sin tid været øremærket til at finansiere bestræbelser på at få erstatning for skibe opbragt af andre europæiske magter under Den spanske Arvefølgekrig, jf. Anders Monrad Møller, op. cit. s. 29-32.
- ²¹ Reskript af 13. marts 1716, Fogtman, samt forordning af samme dato, Schou.
- ²² LAK, Sjællands stifts bispearkiv, Tillæg, Slavekasse, Memorialprotokol den 24. april og 14. maj 1715.
- ²³ Reskript af 1. marts 1743, Fogtman. Det drejede sig om manglende revision af kommissionens regnskaber, som denne nok med lettelse har kunnet påvise det umulige af, eftersom alle bilag var brændt i 1728, men revideret blev de herefterdags, jf. de regnskaber, der er bevaret i Rigsarkivet for årene 1744-96, se seddelregistratur 87.
- ²⁴ LAK, Sjællands stifts bispearkiv, Tillæg, Slavekassen, kopibog 30. december 1728.
- ²⁵ Mest ærgrer man sig vel over, at en del breve fra de direkte berørte er gået tabt. Breve fra slaver er kendt i et vist omfang, jf. Gøbel 1982-83, note 17. Om flere skulle være kendt, vil forfatteren til denne artikel være taknemmelig for en henvisning.
- ²⁶ LAK, Sjællands stifts bispearkiv, Tillæg, Slavekassen, forhandlingsprotokol 26. august 1715, kopibog under samme dato samt 30. december 1715 (årsberetning) og memorialprotokol 10. juni 1716.
- ²⁷ Eksemplerne stammer henholdsvis fra: Københavns Stadsarkiv, Rådstueskriverens kontor, Vurderinger af skibe og skibsladninger 1712-39, MC 721, 22. januar og 8. juni 1712; LAK, Københavns Skiftekommission, Konceptskifte 30. august 1714 efter skipper Aage Hansen; LAO, Svendborg Byfoged, Skifteprotokol 1707-60, 5. oktober 1711, skifte efter skipper Jørgen Jensen Philipsen.

The Establishment of the Slave Commission

Summary

In the year 1710 a letter from a Danish sailor arrived at the home of his family on the island of Bornholm. The sailor, Morten Nicolaisen, was a prisoner in Algiers. His family went into action to secure his release by means of a ransom, and their efforts were rewarded the following year when a royal edict was passed ordering collections in every church in Denmark and Norway in aid of the above mentioned Morten Nielsen, who had been taken prisoner together with his Norwegian ship in 1708.

The payment of ransom for the release of prisoners was a phenomenon already known in the previous century, and most recently in 1706 there had been a spectacular seizure of a large ship from Bergen which was in service in the Mediterranean, when more than 40 sailors had been sold as slaves. This had resulted in several collections during the following years.

In 1712 two more seizures of Norwegian ships occurred, whereupon collections to pay for the ransom were organised in the churches along the lines of the collections for Morten Nicolaisen. In 1714, however, it was discovered that there were still 29 sailors who had been held captive since as

far back as 1706, on top of the ones who were seized later. The autocratic king, Frederik IV, then put an end to all discussion and in 1715 established the Slave Commission, which was set up with the following members: the senior prelate of the Danish church, the Bishop of Zealand; and two prominent merchants in Copenhagen.

The task of the Slave Commission was to organize the ransoming of enslaved sailors more efficiently and to finance this through church collections twice a year and through the levying of duties partly on sailors' wages – the so-called slave money - and partly on ships which sailed to Western and Southern Europe.

The archives of the Slave Commission have been preserved as an appendix to the archives of the bishopric and do not appear to have been known before. This find, however, will make possible a thorough examination of the payment of ransom for prisoners from North Africa in the years from 1715 up until 1757, when the Slave Commission was abolished. As a postscript it can be noted that the first prisoner to return from Algiers and be presented to the Slave Commission in 1715 was Morten Nicolaisen.